

Kritik mot ett sjukhus som tillåtit filminspelning av patienter i akutmedicinska situationer för användning i tv-serien "Sjukhuset" utan att samtycke från patienter dessförinnan inhämtats

Bakgrund

I en anmälan, som kom in till JO den 23 april 2009, framförde AA klagomål mot Akademiska sjukhuset i Uppsala (JO:s dnr 2295-2009). Klagomålen rörde att sjukhuset hade tillåtit filmning av patienter i akutmedicinska situationer för användning i tv-serien "Sjukhuset" utan att samtycke från patienterna dessförinnan hade inhämtats.

I ärendet framkom att Socialstyrelsen, dåvarande regionala tillsynsenheten i Örebro, hade handlagt ett ärende som rörde frågor om hur sekretess och integritet för patienter och närstående hade säkerställts i samband med inspelningen av det aktuella tv-programmet. Socialstyrelsen meddelade beslut i ärendet den 12 december 2008 (dnr 44-11397/07). Utifrån den redovisning som företrädare för sjukhuset lämnat fann Socialstyrelsen inte skäl att vidta några ytterligare åtgärder. Av Socialstyrelsens beslut framgick att sjukhuset skulle genomföra en uppföljning/utvärdering av patienternas upplevelse av tv-inspelningen. Socialstyrelsen såg det som mycket viktigt att en sådan uppföljning/utvärdering genomfördes och begärde att få ta del av resultatet.

Mot bakgrund av vad som framkommit fann JO i ett beslut den 20 maj 2009 inte skäl att vidta några ytterligare åtgärder med anledning av AA:s anmälan.

Anmälan

AA inkom den 17 juni 2009 med en ny anmälan till JO rörande saken. Till sin anmälan hade han fogat bl.a. det avtal om filminspelning som träffats mellan sjukhuset och produktionsbolaget Titan Television AB samt en redovisning av 37 akutmedicinska ingripanden som visats i den aktuella tv-serien.

Utredning

Landstingsstyrelsen, Landstinget i Uppsala län, anmodades att göra en utredning och inkomma med yttrande över vad AA hade framfört i sin anmälan till JO.

Yttrandet skulle särskilt belysa när och på vilket sätt samtycke hade lämnats i de 37 fall som beskrivits i bilagan till anmälan.

Landstingsstyrelsen yttrade följande.

Sammanfattning

Anmälan har inkommit till Justitieombudsmannen (JO) i fråga om tv-inspelningar på Akademiska sjukhusets område i Uppsala.

Landstingsstyrelsen i Uppsala län har utrett ärendet jämte JO:s frågeställningar.

Sammanfattningsvis finner Landstingsstyrelsen i Uppsala län inte att den administrativa eller övriga handläggningen av ärendet kan kritiseras. Vi avvaktar nu JO:s inställning.

Överväganden

Landstingsstyrelsen i Uppsala län (landstinget) har noterat redogörelsen för bakgrunden som gjorts gällande ärendet, jämte JO:s tillägg i brev av den 23 oktober 2009.

Semioffentlig plats

Landstingets lokaler är tillgängliga för allmänheten. I vissa fall krävs tillstånd för att röra sig på landstingsytor, som då är avstängda för allmänheten av medicinska eller andra skäl. Den av landstinget bedrivna sjukvårdsverksamheten är dock av stort allmänintresse, varför media eller annan samhällsbevakare kan ha ett välavvägt intresse av tillträde. Landstingets grundinställning är att medias förfrågningar prövas nogsamt. Med befogat och allmänt intresse kan tillträde ske under kontrollerade former.

Förhållandet till offentlighets- och sekretesslagen

Landstinget har som utgångspunkt att patienter skall kunna vända sig till vården med förtroende, där deras integritetsfrågor skall hanteras med varsam hand (och allra minst i enlighet med gällande lagstiftning). Vården är normalt en fristad från allmän media, vilket landstinget upplever respekteras.

Allmänintresset av insyn i vårdverksamheten som bedrivs med landstingsmedel är även detta en hänsyn, som vägs mot integritetsfrågor.

Det understryks att det i aktuellt ärende inte är patienter eller personal som är i fokus för mediainteressen, utan verksamheten i stort. Detta allmänintresse är befogat, då landstingets verksamhet är central i samhället.

Landstingets hantering av nu aktuellt ärende

Landstinget har tillsett att ett grundavtal (Avtal om filmning av dokumentärserie på sjukhuset) upprättats mellan landstinget och produktionsbolaget, där landstinget reglerat att alla intressen hanterats etiskt och juridiskt korrekt. Detta var en förutsättning för tillåtandet.

En annan viktig förutsättning för att tillåta inspelning var dels att verksamheten inte skulle störas dels att all personal som medverkat givit sitt samtycke till att delta.

Det är Akademiska sjukhusets bedömning att arbetet inte störts. Dock har instruktionen inte varit att anteckning om patientsamtycke till bevakning skall ske i journal som JO föreslagit i tidigare liknande fråga – journalen är till för medicinska anteckningar, och en sådan rutin skulle utgöra just ett sådant störande moment som JO tidigare önskat säkerställa frånvaron av.

Landstinget har vidare säkerställt att produktionsbolaget arbetat med patienternas samtycke, samt i övrigt haft en seriös och dokumentärt samhällsupplysande

inriktning. Produktionsbolagets rutiner har kontrollerats i syfte att säkerställa att inte övertramp skett. Det bör dock vara en rimlig slutsats att landstinget svårligen kan ansvara för medias samtliga göranden, utan svarar för egna låtanden.

Anmälares syn att personal beordrats att delta i filmupptagning tillbakavisas som grundlöst – det är landstingets samlade bild att inspelningarna uppfattats som en uppskattning av personalens viktiga arbete.

Att filma på allmän plats (som t.ex. precis utanför sjukhuset) är enligt landstingets bedömning inte olagligt, varför Akademiska sjukhusets handläggning snarare säkerställt än stjälp patientsekretessen.

Samtyckets säkerställande

Att inhämta samtycke från en hjälplös patient är en allmän omöjlighet. Detta gäller även samtycket till vård, som landstinget har att hantera oavsett mediabevakning. I fråga om media säkerställs dock samtycket i detta fall genom ”Godkännande av medverkan i tv-inspelning”, där en i media identifierbar patient eller landstingsanställd (eller snarare medborgare i dessa fall) har möjlighet att själva godkänna sitt medverkande i efterhand (efter tillfrisknande i patientfallet). En tillräckelig medverkandes samtycke synes inte vara ifrågasatt i JO:s skrivelse.

Att samtliga medverkande lämnat sitt samtycke är säkerställt genom landstingets avtal, jämte de kontakter som vi kontinuerligt fört med inspelningsbolaget i det aktuella fallet. Det är även reglerat att samtycke är ett krav för att material får sändas överhuvudtaget. Landstinget har inte uppmärksammat om något övertramp i dessa delar, varför JO:s fråga gällande uppräknade medverkandes samtycke besvaras med att samtycke har funnits.

Landstingets ytterligare säkerställande genom att åter kontakta dessa medverkanden har bedömts som ett onödigt intrång i deras privata sfär från vårdgivarens sida, samt även i förhållandet till medverkanden visavi Titan television.

Slutligen har representanter från Akademiska sjukhuset granskat varje avsnitt innan sändning, i syfte att säkerställa integritetsfrågor.

Slutsatser

Medborgarnas integritetsintresse har varit i förgrunden vid landstingets bedömning om medias dokumentärfilmade varit tillbörligt. Landstingets vårdande funktion har inte påverkats genom medias bevakning.

Det blir snarare landstingets bedömning att nu anmärkta medieinslag ökat allmänhetens förståelse för Akademiska sjukhusets verksamhet, till fromma för allmänhetens bild av vårdens villkor och krav. Vi ställer oss därför och sammantaget frågande till anmälares synpunkter, och avvaktar nu JO:s bedömning.

AA yttrade sig över remissvaret. Han gav i sitt yttrande fler exempel på akutmedicinska ingripanden som visats i den aktuella tv-serien och beträffande vilka det enligt hans mening saknats samtycke från patienten.

I ett beslut den 30 mars 2011 anförde *JO Wiklund* följande.

Bedömning

Sekretesslagen (1980:100) har den 30 juni 2009 ersatts av offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL. I det följande hänför jag mig till den nya lagen som i berörda hänseenden inte har inneburit några ändringar i sak.

Enligt 2 a § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) ska hälso- och sjukvården bedrivas så att den uppfyller kraven på en god vård. Detta innebär bl.a. att den

särskilt ska bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet. I 6 kap. 1 § patientsäkerhetslagen (2010:659) anges bl.a. att vården så långt som möjligt ska utformas och genomföras i samråd med patienten och att patienten ska visas omtanke och respekt. En motsvarande bestämmelse fanns före den 1 januari 2011 i 2 kap. 1 § lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område.

Enligt 25 kap. 1 § OSL gäller sekretess inom hälso- och sjukvården för uppgift om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Begreppet ”personliga förhållanden” ska i detta sammanhang tolkas mycket vidsträckt och avser i princip alla uppgifter som kan härledas till en identifierbar person. Om det av bilder som visas i ett tv-program framgår att en person vårdas på sjukhus är detta således i princip ett röjande av enskilds personliga förhållanden, dvs. av sekretesskyddade uppgifter.

Sekretessen enligt 25 kap. 1 § OSL är dock inte absolut. En enskild kan samtycka till att sekretessen helt eller delvis hävs (12 kap. 2 § OSL). Den enskilde kan således själv förfoga över sekretessen.

I förevarande fall har filmning av patienter skett huvudsakligen på olycksplatser och på olika avdelningar inom sjukhuset. Förutsättningarna för att filmning ska få ske skiljer sig åt beroende på var den äger rum.

JO har i ett tidigare beslut gjort uttalanden om filminspelning på ett sjukhus akutmottagning (se JO:s ämbetsberättelse 1998/99 s. 458). I beslutet anfördes bl.a. följande.

Det får i och för sig anses vara av värde att genom en TV-inspelning på ett objektivt och sakligt sätt återspegla vad som händer i akutsjukvården med syfte att sprida kunskap om vården och förståelse för personalens arbetssituation. På så sätt kan allmänheten också förberedas på hur sjukvården tar emot en patient som av olika skäl måste besöka en akutmottagning.

Om en TV-inspelning med patienter avses att genomföras är det emellertid ett absolut krav att inspelningen inte får påverka den enskildes och då framför allt patienternas personliga integritet vid den vård eller behandling som ges åt patienterna. Det är en självklarhet att ett sjukhus skall prioritera det som verksamheten är inriktad på nämligen vård och behandling av patienter. En patient som uppsöker ett sjukhus för akut vård skall tryggt kunna förvänta sig att det är vårdbehovet som är styrande för de insatser som görs och att aktiviteter som kan tänkas påverka verksamheten negativt eller som i övrigt upplevs som ovidkommande i största möjliga mån inte förekommer.

Det är den enskilde patienten som råder över frågan om fotografering av honom eller henne skall tillåtas eller ej. Patientens hälsotillstånd gör emellertid att det som regel inte rör sig om två jämställda parter när patienten genom sjukhusets förmedling ställs inför detta avgörande. De enskilda som kommer till en akutmottagning har ofta drabbats av sjukdomar eller skador som kräver omedelbara åtgärder från sjukvårdens sida. De närstående som ledsagar dessa patienter kan också sägas befinna sig i ett utsatt tillstånd med all den oro och osäkerhet som för det mesta följer i anledning av det inträffade akutfallet. Enligt min uppfattning kan det allmänt ifrågasättas om de personer som intagits på en akutmottagning alltid har möjlighet

att på ett adekvat sätt ta till sig lämnad information i sekretessfrågan och som en följd härav utöva sin själv bestämmanderätt rörande eftergift av sekretessen. Ofta torde omständigheterna vid intagning på en akutmottagning också vara sådana att många av patienterna har små möjligheter att bedöma verkan av ett samtycke.

Bestämmelsen om eftergift av sekretess kan ge upphov till en rad problem, beträffande vem som kan lämna eftergiften och verkan av densamma. Har t.ex. den till vars förmån sekretessen är uppställd en legal ställföreträdare kan denne lämna ett samtycke enligt bestämmelsen. Då det gäller mindre barn kan endast barnens vårdnadshavare lämna ett eventuellt samtycke. Är båda föräldrarna vårdnadshavare måste bådas samtycke inhämtas. Gäller det barn som uppnått sådan ålder och mognad att det själv kan ta ställning till frågan om samtycke, skall såväl barnets som vårdnadshavarnas inställning till frågan om eftergift inhämtas. Kan samtycke inte inhämtas t.ex. på grund av att patienten är medvetslös, påverkad av smärta, medicin eller något annat eller är förvirrad gäller dock sekretessen enligt 7 kap. 1 § SekrL. Även om ett samtycke i vissa av dessa fall lämnas, återstår att bedöma om samtycket är relevant. Det bör då uppmärksammas att man inte kan ta hänsyn till ett samtycke som efter vad som framgår saknar giltighet som rättshandling enligt allmänna regler.

Närvaron av filmfotografer och reportrar på akutmottagningen kan självfallet också påverka patienten vid ställningstagandet om samtycke skall ges eller vägras. Det ligger nära till hands att anta att patienten kan känna sig tvingad att medverka vid inspelningen. Patienten vill inte ställa till besvär och vill heller inte utsätta sig för risken av mer eller mindre långt gående övertalningsförsök. Sjukvården framstår i sammanhanget som någon slags ”garant” för att en TV-inspelning på en akutmottagning är något acceptabelt. Patienten kan vidare förledas tro att medverkan i ett sådant TV-program kan ge fördelar i form av snabbare och bättre vård. Ett medgivande lämnat i ett akut sjukdoms- eller skadetillstånd kan också i ett senare skede framstå som förhastat. Att förlita sig på den ångermöjlighet som det aktuella avtalet innehållit kan vara tveksamt. Som Socialstyrelsen understrukit kan ”ångerrätten” i förhållande till TV-bolagets rätt att sända det inspelade materialet medföra problem av grundlagskaraktär.

Enligt min mening måste det stå fullt klart för patienterna att sjukhuspersonalen inte ger tillstånd till att upplåta sjukhusets lokaler för inspelning med mindre det är klart att en sådan inte står i strid med patientens intresse. Det får därför inte förekomma ens en misstanke om att patienten utsätts för påtryckningar i någon form. Det måste ankomma på sjukvårdens personal att lämna fullgod information till berörda patienter så att dessa kan utöva sin självbestämmanderätt om eftergift av sekretessen. Det får också krävas av sjukvårdspersonalen att den övervakar att inspelningarna praktiskt genomförs på ett sätt som inte kränker de enskilda. Sjukvårdspersonalen skall självklart också tillse att de enskilda som befinner sig på mottagningen och som inte deltar i inspelningen i minsta möjliga mån störs eller oroas av t.ex. personal från TV-bolaget. Det måste också ankomma på personalen att noga kontrollera att alla som filmas och som omfattas av sjukvårdssekretessen dessförinnan har lämnat sitt samtycke och att samtycket avgivits korrekt och med klar insikt om att man därmed efterger sitt sekretesskydd. Det skulle kunna vara lämpligt att en anteckning om samtycke görs i patientens journal.

Som jag redan anfört är jag införstådd med att det av olika skäl kan vara av värde att genom en filminspelning sprida en bild av verksamheten på en akutmottagning som också korrekt återger rent medicinska förhållanden inom vården. Om integritetsfrågorna går att lösa har jag i och för sig inget att invända mot att en TV-inspelning äger rum. Jag utgår då ifrån att den rent medicinska vården inte på något sätt påverkas negativt av inspelningen. En förutsättning för att en inspelning skall få komma till stånd måste under alla förhållanden vara att inspelningen skall användas i ett strikt sakligt sammanhang som ett led i en dokumentär skildring eller som inslag i ett seriöst debattprogram eller liknande. Att inspelningen – efter mönster av utländska tv inspelningar i sjukhusmiljö – skall kunna helt eller delvis användas i program av underhållningskaraktär får anses uteslutet.

Socialstyrelsen har i ett antal beslut anslutit sig till den bedömning JO gjorde i det ovan redovisade beslutet, se styrelsens beslut den 31 augusti 2005 (dnr 40-11439/04 och 40-4283/05), den 28 november 2005 (dnr 44-4857/05) och den 30 maj 2006 (dnr 40-5818/2005).

Jag finner inte skäl att göra någon annan bedömning beträffande kravet på samtycke än den som gjordes i det ovan redovisade JO-beslutet. För att filmning ska tillåtas på en akutmottagning anser jag således att det måste krävas att de personer som filmas och som omfattas av hälso- och sjukvårdssekretessen dessförinnan lämnat sitt samtycke samt att samtycket inhämtats på sådant sätt att det inte råder någon tvekan om att personen i fråga är fullt medveten om vad samtycket innebär. Samma sak gäller naturligtvis när filmning sker på någon annan plats i sjukhusets lokaler eller vid transport av patienter till och från sjukhuset i landstingets fordon.

I det avtal som träffats mellan Akademiska sjukhuset och produktionsbolaget har angetts bl.a. följande.

Filminspelningen skall ske med största möjliga hänsyn till patienternas integritet och på ett sådant sätt att inte sjukvårdsverksamheten störs/äventyras. Innan patienten filmas skall i möjligaste mån patienten informeras om filminspelningens syfte. Patienten skall lämna sitt skriftliga samtycke till att den genomförs. I den mån samtycke inte kan inhämtas vid inspelningstillfället är det Titans och/eller TV3s ansvar att samtycke/medgivande inhämtas från

patienten före det att dokumentärserien sänds i television (eller annan media). Detsamma skall gälla om någon närstående filmas och patienten av någon anledning ej kan ge sitt skriftliga medgivande i efterhand.

I samtliga fall är det Sjukhusets egen personal som skall redovisa filminspelningens syfte och inhämta patientens samtycke när inspelning påbörjas av den aktuella patienten.

Titan skall tillse att sjukhuset i rimlig tid kan se och godkänna programmen löpande ur medicinsk samt ur patient integritets hänseende.

Som framgår av citatet lämnar det aktuella avtalet utrymme för att filmning av patienter kan ske utan att samtycke dessförinnan har inhämtats. När det gäller ett antal av de episoder som visats i tv-serien är det dessutom uppenbart att något samtycke inte kan ha inhämtats från patienten innan filmning påbörjats. Det har bl.a. förekommit filmning av personer som varit medvetlösa och av barn utan att föräldrarna har känt till det. I de fall där filmning skett på sjukhuset har redan det förhållandet att tv-teamet tillåtits närvara och filma patienten inneburit ett otillåtet röjande av sekretesskyddade uppgifter.

Vad beträffar de fall där filmning skett på olycksplatser vill jag anföra följande.

Det finns inte något förbud mot att filma på allmän plats. Hälso- och sjukvårdspersonal råder inte över enskilda som filmar på allmän plats. Det

ankommer dock på hälso- och sjukvårdspersonal att i alla situationer där de agerar som sådan personal tillse att patientens integritet inte kränks. Detta innebär bl.a. att personalen måste se till att det inte sker något obehörigt röjande av sekretesskyddade uppgifter. När hälso- och sjukvårdspersonal, som i nu aktuella fall, samarbetar med ett tv-team innebär samarbetet i praktiken att personalen lämnar ut information till utomstående. Om samtycke då inte inhämtats från patienten finns det en uppenbar risk för att sekretesskyddade uppgifter röjs. När filmning sker i patientens bostad tillkommer dessutom den omständigheten att ett tv-team över huvud taget inte har rätt att gå in i en enskilds bostad utan dennes samtycke.

Sammanfattningsvis vill jag anföra följande. Det är i högsta grad anmärkningsvärt att Akademiska sjukhuset genom ett avtal har godkänt att gällande sekretessregler kan åsidosättas. Det står dessutom klart att sjukhuset i många fall underlåtit att inhämta samtycke från patienten innan filmning skett. Jag är mycket kritisk till sjukhusets agerande.

Jag noterar avslutningsvis att Akademiska sjukhuset, enligt uppgift i remissvaret, har granskat varje avsnitt före sändning ”i syfte att säkerställa integritetsfrågor”. Efter att ha tagit del av några avsnitt ur tv-serien förvånas jag särskilt över uppgiften att landstinget ”säkerställt att produktionsbolaget arbetat med patienternas samtycke, samt i övrigt haft en seriös och dokumentärt samhällsupplysande inriktning”. Det är förvisso så att de uttalanden i det hänseendet som JO gjorde i det ovan redovisade beslutet ligger långt tillbaka i tiden och tv-mediet har genomgått stora förändringar sedan dess. Det innebär dock inte att behovet av hänsyn till den personliga integriteten minskat. Landstingets uppfattning att medborgarnas integritetsintresse stått i förgrunden vid bedömningen om filmandet varit tillbörligt kan ifrågasättas.

Vad AA i övrigt har anfört föranleder inte något uttalande från min sida.